

ПОЕТИКА АВТОГРАФІВ ІВАНА ЧЕНДЕЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

Анотація. У статті здійснено аналіз поезики автографів Івана Чендея, детально розглянуто особливості внутрішньої організації тексту.

Ключові слова: автограф, поезика, внутрішня організація тексту.

Resume. This article provides the analysis of the poetics of Ivan Chendey and is considered the peculiarities of internal world organization of the text in details.

Key words: autograph, poetics, internal organization of text.

Автографи Івана Чендея віртуозні, якщо розглядати їхню структуру з огляду на поезику та особливості внутрішньої організації тексту. Як відомо, автограф (грецьке словосполучення (autos, grapho), що означає “сам пишу”) органічно поєднаний з рецептивною естетикою. Її сутність полягає в особливостях сприйняття різножанрових художніх творів, власне, текстів з боку читача. Адже прочитання власного напису того чи іншого автора охоплює не тільки самовираження певних оцінок, реакцій, позитивних чи від’ємних (конфліктних) захоплень [3, 186], але й конкретних, нерідко цілеспрямованих орієнтацій, скерованих як на одного реципієнта (особу читача), так і на широкі верстви читацького загалу. Мовиться не лише про текстологічні труднощі, що мають свої відмінності, а передусім – про естетико-функціональні смисли дарчих послань, адресованих так званому “імпліцитному читачеві”. У цьому зв’язку цікавими постають численні автографи визначного українського письменника Івана Чендея (1922–2005), уродженця Закарпаття. Його визначальні художні досягнення як майстра слова пов’язані з моножанром – прозою. Вони припадають на 60-ті – 90-ті роки. Це передусім твори, що містяться у таких книжках, як “Чайки летять на схід” (1955), “Вітер з полонини” “Терен цвіте” (1958), “Ватри не згасають” (1960), “Птахи полишають гнізда” (1965), “Зелена Верховина” (1975), “Свалявські зустрічі”(1977), “Теплий дощ” (1979), “Кринична вода” (1980), “Вибрані твори у двох томах” (1982), “Вікна у світ” (1987) та ін.

З-поміж автографів, які зберігаються в родинному архіві авторів цих рядків, привертають увагу численні дарчі написи Івана Чендея. Всі вони характерні тим, що творять певну органічну цілісність, якщо розглядати їхню самодостатність крізь призму категоричної однозначності. І не йдеться про особливий пафос, який нерідко проступає за лаконічних рукописних текстів, а радше – про експресивне в и я с н е н н я наявних фактів, посилення динаміки подій чи напруження світовідчуття та ставлення до оточуючого. Ось – приклади, що засвідчують високу культуру Чендеєвого експромту від 30 грудня 1983 року: “Прекрасно, що хата по Ген .Петрова, 7, в Ужгороді отримала нарешті справжнього, істинного господаря. В цьому, певно, логіка

нашого часу, сьогодні. Нема сумніву в тому, що мине недовгий час, як садиба розквітне обною, все тут стане охайним, чистим, чепурним. Творити на землі красу там, де наставало запустіння, де зупинялися й опинялися кочовики, люди з вимогами вкрай мізерними, теж випадає на долю дбайливих і турботливих. Не сумніваюся, що нелегко виводити хату із запустіння такого бридкого і злочинного, але ж і в подібних клопотах життя, рух, поступ вгору. І нехай швидко все прийде в лад той, про який Ви думаєте, якого прагнете на садибі новій і в хаті новій за проживанням і пропискою”. Ні, це – не агітація для “справжнього, істинного господаря”, образ якого уособлює відомий лікувальник і громадсько-культурний діяч Іван Коршинський і, власне, від 30 грудня 1983 року сусід Івана Чендея, а намагання якнайшвидше прилучити свого друга до неминучих позитивних змін, позначених красою мальовничого узгір’я над Ужгородом. Тут, на новому обійсті, новий господар мав зазнати щастя, що розпочалося зі своєрідного Чендеєвого благословення: “Дорогий Іване Юрійовичу з родиною! Нехай нове гніздо справді стане родинним, щасливим для Вас з Марією Іванівною, дівчатами-горлицями, зрозуміло, з Мар’янкою і її чоловіком, внуком – він так багато радості і світла приніс Вам! Нехай добро світить Вам щедро, благодать радує Вас, здоров’я буде надійним! Всього-всього прекрасного бажаю Вам особисто, бажає Вам уся моя родина не тільки в Новому, але й на всі наступні багато-багато літ! Многая блага літ Вам в новій оселі! Щиро-щиро Ваш Ів.Чендей”“.

Звісно, сьогодні нелегко актуалізувати характер усіх суб’єктивних рефлексій, що були примітні – у художньому сенсі – для об’єктивного письма Івана Чендея. Ведемо бесіду також про уможливлені експеримент, що диктує “зовнішній стимул” [6, 52], своєрідний процес гри між автором (Іван Чендей) дарчого висловлювання й зацікавленим реципієнтом (Іван Коршинський). Таким чином, уможливлена ідея спричиняє комбінацію фактичних і умовних елементів; вона стає виразною, коли набуває альтернативної реальності. Адже виокремлена г р а, зафіксована автором-творцем, яскраво індивідуалізується в спонтанній якості. Її мета спричиняє завдання – емоційно підпорядкувати акцент з огляду на часову подію

(скажімо, несподівана зустріч, диференційована ознака прихильності тощо), конкретизацію місця (де відбувся інтелектуальний діалог), щоб започаткувати захоплюючу “гру зі словом” на рівні раціонального витоку. Тут варто згадати Арістотелеву “Поетику”, визначальною домінантою якої була засада мистецтва як суспільно активного наслідування життя. У цьому розумінні має місце існування альтернативних світобачень, які віддзеркалюють очевидну художність, що за певних умов може сприйматися як “не-художність” [5, 192]. Адже той чи інший художній текст віддзеркалює результат творчості індивіда. А звідси – зображення відчуття реальних як спільних, так і відмінних пристрастей, власне, з проекцією на формулу “щирість з собою”, висловлену Володимиром Винниченком у повісті “Чесність з собою”. Поза всяким сумнівом, і щирість, і чесність взаємодіють, бо ж зразковий автограф завжди несе природну схильність до гармонійного узгодження позицій двох носіїв діалогу [4, 340]. Все це дає можливість краще збагнути об’єктивність системної ієрархії цінностей, характерних, наприклад, для автора роману “Птахи полишають гнізда...”.

Аналіз автографів, що належать перу Івана Чендея, засвідчують: всі вони засновані на художньому утвердженні миттєвої сюжетності [1]. Йдеться про акцентну рівновагу його художніх висловлювань, які – з погляду реципієнта – заслуговують на аргументоване сприйняття. Це зумовлює насамперед вірогідність того чи іншого дарчого напису, який переконує читача у тому, що в автографі немає розбіжності між твердженням автора, з одного боку, і розумінням адресата – з іншого. Як правило, Чендееві автографи мають характер “відкритих” самовиражень, принаймні тоді, коли комунікативний ланцюговий рівень концентрується навколо спільних емоційних імпульсів, характерних для побратимів, близьких друзів, сусідів тощо. Ось – ілюстрація: “Любому і дорогому Іванові Юрійовичу з найсвітлішими побажаннями щастя і добра! Мені надзвичайно приємно, що маю у Вашій особі не тільки славного, дивовижного в душевній красі і сердечній чистоті Земляка, але й Друга, порадника, помічника. Кожна зустріч з Вами дарує мені не тільки хвилини радості, тепла, але й додає сили до роботи над словом. А коли вже так, то, певно, в цій книзі є чимало й од Вас, підказаного Вами... А коли глибше, то залишається сказати, що Ви і є співавтором цієї книги! Обнімаю Вас! Іван Чендей. Ужгород, 13.11.81 р.”. Цей змістовний автограф, що зафіксований на книжці “Кринична вода” (Ужгород: Карпати, 1980, 288 с.), побудований так, аби сфокусувати погляд читача на психологічно мотивовані події, пам’ятні епізоди з хроніки приятелів, яка поєднувала двох однодумців. Логіка аналогічного “вимовляння” думки проступає і в наступному автографі: “Товт-Коршинським для згадки про їхнього весільного Старосту – воістину окремі сторінки цієї книги мені легше піддавалися,

аніж моє перше старостування весільне – воно було у Вас. Але ж хіба не до всього у світі ми приходимо вперше й тоді, коли воно стає для нас постійним, вседенним! Нехай життя радує Вас у щасті! Щиро Ів.Чендей. 15.10.1983. Ужгород” (Чендей І. Вибрані твори в двох томах. Оповідання. Птахи полишають гнізда. Роман. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 1. – 624 с.); “Глибокошановному Миколі Івановичу (Зимомрі – І.З.) з думою про Верховину і такі нелегкі сходження на верховини знань, творчості і всіляких інших духовних набутоків! Добра Вам і високого сходження! Щиро Ів. Чендей. 26.10.1978 р.” (Чендей І. Зелена Верховина. – К.: Дніпро, 1975. – 450 с.).

Впадає в око Чендееве відчуття експромту, його прив’язаність до місця і часу, достовірного опису реалій у безпосередньому поєднанні зі співрозмовниками (Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Михайло Томчанин, Дмитро Павличко, Фелікс Кривін, Петро Скунець). Звісна річ, не всі імена нині однаково “промовляють” до реципієнта, якщо мати на увазі рефлексії, зумовлені естетико-функціональним підходом, тобто розумінням того чи іншого послання конкретному адресатові або часової відстані. Проте з огляду на психологічний самоаналіз переживань, роздумів, а подеколи й знакових медитацій, що містяться в багатьох автографах, всі словесні структури, без винятку, важливі. В основі кожного автографу з-під пера Івана Чендея – конкретно-чуттєва пластичність образів, які служать засобом вираження, переломленого через естетичне освоєння внутрішнього світу суб’єкта. Звідси – точність вислову, що супроводжується емоційним збудженням. Автор начебто коментує самого себе, створюючи модель своєрідної художньої хроніки з проекцією на такий час, коли “ї під солон’яними дахами билися, перемагали, раділи і плакали золоті серця моїх чарівних і дивовижних у красі земляків! Слава їм нині, присно і во віки віків! Ів.Чендей. 19.07.1981 р. Ужгород” (запис під ілюстрацією “Стара Верховина” Антона Кашшя: Образотворче мистецтво Закарпаття. Живопис. Скульптура. Графіка. Монументальний живопис. – М. 1973. – С. 38). Примітно, що у цьому автографі відсутній адресат – “Він-особа”. Проте присутній контакт між матеріалізованим текстом і уявним реципієнтом, якому адресується світ трансформованих споглядань.

Змістом багатьох автографів стає авторське бачення життєвої події. Вона зримо фіксує таку демонстративну деталь, яка скеровує погляд читача на потрібне – насамперед Івану Чендею – місце. Таким чином, відбувається переорієнтація авторського самовиразу з доцільного зображення на безпосереднє вираження мети. Ось як майстер слова недвозначно примушує читача осмислити вагомий для нього факт – видання двотомника вибраних творів: “Гідному і дорогому Іванові Юрійовичу Коршинському із родиною – нехай написане в двох книгах повідає про Верховину з її неповторною красою природи і людей. І ще нехай

нагадує Івана з Дубового, котрий на дорогах у світі завжди проїжджав через Тячево і Буштино, ідучи ж до людей, любив їх щиро, бажав їм добра... Я пишаюся усіма Вами і радий, що маю щастя зустрітися з Вами і багатіти від світлої дружби з Вами. Щастя Вам! Ваш Ів.Чендей. Ужгород, 14.10.1983 р.” (Чендей І. Вибрані твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 1. Оповідання. Птахи полишають гнізда...: Роман. / Передм. М.Жулинського. – 623 с.).

Без сумніву, завдяки такому змішуванню твориться цілісність тріади “автор – твір – читач” з проєкцією на особливості автографів у системі поетики тексту. Іван Чендей вичерпно втілює потік

думок у річище осмисленого монологізму, що базувався на адекватному збереженні визначальних ознак автографа як художнього явища. Адже воно відіграє роль одного з чинників безпосередньої чи опосередкованої естетичної інформації в різних іпостасях чи рівнях (одичний – між двома особами; множинний – автограф як вияв творчої взаємодії, літературних зв’язків; узагальнений – активність впливу інформації на творчі контакти тощо). А звідси – умовний поділ автографів відповідно до їхньої специфіки [2, 292] щодо художньої рецепції: а) інформативні; б) конкретно-визначені; в) узагальнено-збірні; г) викривальні; д) сповідальні.

Література

1. Жулинський М. Духовна свіча Івана Чендея // Іван Чендей. Вибране. Оповідання, повісті. – Ужгород: Карпати, 2002. – Т.1. – С. 13.
2. Зимомря І.М, Зимомря М.І. Автограф та його особливості в системі оцінок (на прикладах з творчої лабораторії Семена Панька) // Проблеми післядипломної освіти педагогів. Матеріали IV Всеукраїнської науково-педагогічної конференції 21-22 грудня 2000 року. Доповіді та повідомлення. – Ужгород, 2001. – С. 291–292.
3. Конфлікт між поколіннями... Де він?.. (діалог Євгена Барана і Тараса Салиги // Тарас Салига. Слово про вченого. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 320 с.
4. Марко В. Драма В.Винниченка “Пророк”: основні проблеми й колізії // Джерела інтерпретації. Ювілейний збірник на пошану професора Юрія Борєва / За редакцією: В.Скотний, М.Зимомря. – Дрогобич, 2005. – С. 340–
5. Моклиця М. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика. – Луцьк: Вежа, 2002. – 390 с.
6. Панченко В. Моделі “нової моралі”: ціна експерименту // Володимир Панченко. Будинки з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1998. – С. 50–78.